

Lärarhandledning med övningar

Vägen till allmän och lika rösträtt

Ämne: Historia och SO

Målgrupp: Gymnasiet och högstadiet

DEMO
KRATI
100.SE

FORSKAR
FREDAG
En del av European Researchers' Night

Innehållsförteckning

Koppling till läroplan	3
Övning 1: Omröstning	4
Övning 2: Engagemanget	5
Övning 3: Systemet	7
Övning 4: Argumenten	11
Bakgrund: Politiskt system för elitstyre	16
Slutord	18

I den här lärarhandledningen finns allt du behöver för att hålla workshopen om Sveriges väg till allmän och lika rösträtt.

Workshopen består av en praktisk omröstning och tre gruppövningar med lärarledd genomgång efter varje moment. Tidsåtgången är cirka 90 minuter.

Arkivhandlingarna i denna workshop kommer i första hand från Folkrörelsearkivet för Uppsala län och Uppsala stadsarkiv. Kontakta gärna ett arkiv på din ort om du vill skapa en lokal koppling till materialet.

Koppling till läroplan

Denna workshop är i första hand anpassad för gymnasieskolan inom ämnena historia och samhällsvetenskap. Den går emellertid även att använda på högstadiet.

Workshopen relaterar bland annat till innehållet i Lgr GY 11 Hib1. Den har också utformats med inspiration från Unescos ramverk för medie- och informationskunnighet i skolan och lärarutbildningen.

Förkunskaper

Eleverna bör känna till följande begrepp och termer:

- Demokrati
- Diktatur
- Elitstyre
- Källkritik

Förberedelser

1. Skriv ut elevmaterialet.
2. Förbered visning av PowerPoint-presentationen.
3. Eleverna behöver pennor.

Vidare läsning

Besök www.demokrati100.se för tips för vidare läsning.

Tips! Låt eleverna använda sina mobiltelefoner för att till exempel söka upp ord och begrepp som de inte känner till.

Övning 1: Omröstning

Övningen utgörs av en omröstning, där flertalet elever i klassen får erfara hur det känns att inte få vara med att rösta. De lär sig att den tidiga svenska demokratin inte var allmän och lika och att systemet skilde sig från dagens.

Omröstningen föregås med fördel av en allmän diskussion där eleverna får definiera demokratibegreppet. Diskutera skillnaderna mellan demokrati, elitstyre och diktatur. Uppmana eleverna att ge exempel på några stater som är diktaturer.

1. Dela in eleverna i grupper om två eller tre.
2. Dela ut elevmaterialet. Varje grupp ska ha ett exemplar av elevmaterialet.
3. Dela ut röstkort med baksidan upp till varje elev. Flickor och pojkar ska ha olika kort.
4. Be grupperna att under några minuter diskutera rättigheterna i elevmaterialet. De ska därefter välja den rättighet som de tycker är viktigast.
5. Låt några grupper uppge vilken rättighet de valt. Be dem att motivera sina respektive val inför klassen.
6. Be eleverna vända på sina röstkort. De elever som inte får rösta räcker upp sin hand. Be därefter de som får rösta att göra detsamma. Fråga hur det känns att inte få rösta.
7. Be de elever som har rösträtt att skriva den rättighet de själva värdesätter mest på röstkortet. Samla därefter in röstkortet.
8. Sammanställ röstresultatet i PowerPoint-filen och visa utfallet som stapeldiagram.
9. Diskutera utfallet. Hur skiljer sig det tidiga politiska systemet från idag?

Tips! Om ni är två lärare så kan en av er under ett par minuter sammanfatta innehållet i bakgrundstexten "Politiskt system för elitstyre" av Torbjörn Nilsson (som du hittar i slutet av lärarhandledningen) medan den andre sammanställer röstresultatet i Excel. Den korta genomgången fungerar som en översiktlig introduktion för eleverna och är till hjälp när de senare ska studera arkivhandlingarna.

Övning 2: Engagemanget

Övningen utgår från analys av arkivhandlingar som visar på vilka politiska grupper som i första hand kämpade för allmän rösträtt.

1. Låt eleverna under 7–10 minuter granska och diskutera arkivhandlingar märkta med A1–A4.
2. Gå igenom arkivhandlingarna i helklass och diskutera med eleverna. Ta hjälp av PowerPoint-bilderna. Som stöd för ert samtal finns tips och underlag nedan.

A1:

Uppsala rösträttsförenings stadgar från 1891. Handlingen beskriver föreningens ändamål, "[...] att sträffa för, att hvarje myndig, välfrejdad, svensk man eller kvinna erhåller lika rösträtt vid såväl politiska som kommunala val."

Myndighetsåldern vid den här tiden var 21 år. Välfrejdad innebar att personen hade gott anseende i samhället.

A2:

Protokoll från Uppsala rösträttsförenings och arbetare-fackförenings styrelsemöte 1897. Av § 5 framgår, att engagerade i föreningen arbetade som snickare, plåt-slagare, bokbindare, kakelugnsmakare, murare, järn- och metallarbetare, typograf, målare och skomakare; flera av dem typiska arbetarklassyrken.

Fråga eleverna varför de tror att det är arbetarklassyrken representerade.

A3:

Demonstrationsaffisch från 1897. Rösträttsföreningarna demonstrerade ofta för allmän och lika rösträtt samt förbättringar av arbetarnas livs- och arbetsvillkor.

Hjalmar Branting var vid den här tiden socialdemokratisk riksdagsman och partiordförande, men blev senare statsminister i olika omgångar 1920–1925.

Även nykterhetsrörelsen var engagerade i rösträttsfrågan. Detta förklarar möjligtvis varför det såldes läsk istället för alkoholhaltiga drycker på mötet.

PowerPoint-bild: De frisinnades valaffisch

Rösträttsrörelsen drevs i första hand av liberaler och socialdemokrater. Folk rörelsens symbol var blåklinten som idag används av Liberalerna. Liberalernas föregångare var "Frisinnade landsföreningen" som bildades ur just rösträttsrörelsen.

Källa: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, troligen efter 1921.

A4:

Fotografi från demonstration i Sundsvall 1899. Deltagarna kräver bland annat allmän rösträtt och åtta timmars arbetsdag.

I tåget tycks det gå män och med "allmän" rösträtt kan de mycket väl avse "manlig" rösträtt. En uppfattning vid den här tiden var att männen skulle beviljas rösträtt före kvinnorna.

En arbetsdag kunde vid den här tiden vara tolv timmar och en arbetsvecka var sex dagar. Åtta timmars arbetsdag infördes först 1919 och rätt till två veckors semester 1938.

Övning 3: Systemet

Övningen utgår från analys av arkivhandlingar och syftar till att visa hur det tidiga demokratiska systemet fungerade.

1. Låt eleverna under 7–10 minuter granska och diskutera arkivhandlingar märkta B1–B4.
2. Gå igenom arkivhandlingarna i helklass och diskutera med eleverna. Ta hjälp av PowerPoint-bilderna. Som stöd för ert samtal finns tips och underlag nedan.

B1:

Flygblad utgivet av Socialdemokratiska arbetarepartiet 1910. Bilden visar hur arbetarnas möjlighet att påverka det politiska systemet förändrades. Den 5 000-gradiga skalan, som innebar ett en enskild person kunde ha upp till 5 000 röster, ersattes 1909 av en 40-gradig skala i kommunala val.

I flygbladet manar man "småfolket" att göra sin "plikt" och utnyttja sin rätt att rösta.

Många i rösträttsförelsen var också engagerade inom fackföreningar, nykterhetsrörelser, frikyrkor, kvinnorörelser eller kooperationen (Konsum). Där hade medlemmarna, män liksom kvinnor, varsin röst. Folkrörelserna blev i hög grad en skola i demokrati för hundratusentals människor.

B2:

Röstlängd för Alsike socken 1917. Av längden framgår de röstberättigades namn, yrke, bostad och antal röster. Det framgår bland annat att småbrukaren Nils Niklasson (första raden) i Ekeby hade en röst samtidigt som friherren Cederström (rad tolv) hade 34. Niklassons årsinkomst var 30 kr. Cederströms var 12 924 kr.

B3:

Resultat från landstingsvalet i Uppsala 1912. De tre partierna är Högern (Moderaterna), Frisinnade landsföreningen (Liberalerna) och Socialdemokraterna. Under partibeteckningarna står det "Antal röstande", "Medelröstvärde", "Antal röster" och "Antal platser". Resultatet från landstingsvalet 1912 ska tolkas som att 1 322 personer röstade på Högern, jämfört med 675 på de frisinnade och 419 på Socialdemokraterna. Högers medelröstvärde är högre än de övriga partiernas, vilket berodde på att de som röstat på Högern hade högre inkomst och tillgångar. De hade med andra ord flera röster per person.

Den 40-gradiga skalan förstärkte de konservativa krafternas valresultat och betraktades av dess försvarare som en slags inbyggd "tröghet" som skulle förhindra att samhället radikaliserades för snabbt. Man var med andra ord rädd för vad som skulle hända om alla fick rösta på samma villkor. Samtidigt ansåg man att det inte var mer än rätt att de som betalade mest i skatt även skulle ha störst politiskt inflytande.

Faktaruta: Graderad rösträttsskala

År 1862 skapades vår moderna form av kommuner. Tidigare hade kyrkan stått för det mesta som berörde invånarna på lokal nivå. Nu skulle de genom val utse sina styrande. Bara de som tjänade tillräckligt mycket för att behöva betala skatt fick rösta i de kommunala valen, något som gällde ända fram till 1918. Dessutom var rösträtten graderad utifrån ens inkomst. Som mest kunde en person ha 5 000 röster. År 1909 sänktes rösttaket till 40 röster. Men systemet gav fortfarande de mer förmögna i kommunerna ett starkt inflytande.

Hur kunde ett sådant ojämlikt system motiveras? En viktig förklaring är att kommunerna fortfarande sågs som opolitiska organ där medborgarna gemensamt skötte skola, fattigvård och andra frågor. Bolag i kommunen hade också rösträtt utifrån sin storlek. Kommunerna liknade på så sätt aktiebolagen som blivit allt mer vanliga. Där hade den med störst andel också mest inflytande. Ju mer man ägde desto större intresse hade man för vad som gjordes. Att fattiga som inte ens betalade skatt skulle bestämma över kommunens utgifter (taget från de förmögna skatter) sågs som ett hot.

B4:

Fotografi från Markströms guldsmedsverkstad i Uppsala, sannolikt 1909. De två männen på fotografiet, verkmästare Hoffner och Westerberg, hade troligtvis rösträtt. Hoffner hade nog flest röster då han rimligen hade högst inkomst. Kvinnorna i det bakre rummet var, liksom de flesta kvinnor vid den här tiden, sannolikt omyndiga (det vill säga gifta eller under 21 år). De tre pojkarna var för unga för att få rösta.

Pojken under lampan heter K-G Johansson. Bildtexten på fotografiet berättar att han var 13 år gammal.

Faktaruta: Rösträtt och myndighet

För rösträtt krävdes att personen var myndig. Det blev man (= bara männen före 1920) vid 21 års ålder. Att vara myndig innebar exempelvis rätt att sluta avtal och starta företag. Domstolar kunde dock upphäva en persons myndighet (omyndigförklara). Skälen kunde vara ålderdomssvaghet och sinnessjukdom (den tidens begrepp för psykisk sjukdom), men också misskötsamhet som slöseri och liknande.

Kvinnan stod i äldre tid som ogift under förmyndare (ofta någon släkting) och som gift under mannens myndighet. Genom lagstiftning på 1800-talet kunde dock ogift kvinna som fyllt 25 år bli myndig. I början krävdes anmälan till domstol. Senare gick det automatiskt. Från 1884 blev ogift kvinna myndig vid samma ålder som en man, dvs. vid 21 år. "Ogift kvinna, som fyllt tjuguet år, vare myndig att sig och sin egendom sjelf råda och förestå". Först 1920 blev man och kvinna (såväl gift som ogift) fullt jämställda i fråga om myndighet. Det sker således samtidigt som kvinnans politiska myndighet – rösträtten – erkänns.

PowerPoint-bild: liggare

Enligt verkstadens register över minderåriga arbetare (rad fem) började Karl Gustaf Johansson arbeta den 27/9 1909. Han var då 14 år gammal enligt registret. Barnarbete förekom i Sverige vid den här tiden.

Fråga eleverna vilken källa som är mest trovärdig för att avgöra Karl Gustafs ålder (fotografiet eller registret).

Det framgår även av registret att Karl Gustaf arbetade tolv timmar om dagen.

Källa: Uppsala stadsarkiv, KG Markströms guldsmeds AB.

Övning 4: Argumenten

Övningen utgår från analys av arkivhandlingar och syftar till att lyfta fram tidigare argument för- och emot allmän rösträtt.

1. Låt eleverna under 7–10 minuter granska och diskutera arkivhandlingar märkta med C1–C4.
2. Gå igenom arkivhandlingarna i helklass och diskutera med eleverna. Ta hjälp av PowerPoint-bilderna. Som stöd för ert samtal finns tips och underlag nedan.

C1:

Svenska militärer, sannolikt före 1905. Allmän värnplikt infördes i Sverige 1901. Ett argument för allmän rösträtt var att militärplikten tvingade män att gå i döden för sitt land i händelse av krig. Det var samtidigt lätt att hävda motsatsen: den som inte gjort sin värnplikt borde inte heller få rösta.

PowerPoint-bild: Verner von Heidenstams dikt "Medborgarsång" från år 1899.

Dikten var ett inlägg i rösträttsdebatten, vilket bland annat framgår av strofen "Det är skam, det är en fläck på Sveriges banér, att medborgarrätt heter pengar." Verner von Heidenstam tilldelades bland annat Nobelpriset i litteratur 1916.

Tips! Låt eleverna lyssna till när Verner von Heidenstam läser sin "Medborgarsång" (sök på YouTube).

C2:

Röstlängd från Funbo valdistrikt 1912. En medborgare kunde förlora sin rösträtt av flera anledningar, till exempel om man erhöll fattigunderstöd, om man var nyinflyttad på orten, om man inte fullgjort sin värnplikt eller om man hade skatteskulder.

Be eleverna att läsa några av namnen samt ange anledningen till att personen förlorat sin rösträtt. Understödsdagaren Per Gabriel Pettersson på rad tolv har till exempel förlorat sin rösträtt på grund av skulder till såväl stat som kommun.

De som fick fattigunderstöd var fråntagna sin rösträtt fram till 1945. Anledningen var att de ansågs slarviga och därmed oförmögna att fatta beslut som gällde hela samhället.

Fängelseinterner fick rösta i riksdagsval först 1937.

Tips! Det så kallade flyttningsstrecket drabbade i första hand handelsbiträden, drängar och rättare som ofta bytte yrkesort.

C3:

Vykort med krav på kvinnlig rösträtt. Sverige var sist i Norden med att införa kvinnlig rösträtt (1921). Först ut var Finland (1906), följt av Norge (1913) och Danmark (1915).

Tips! I logotypen står det "Jus suffragii". Det var namnet på den internationella kvinnorörelsens tidskrift. Suffragetterna var framför allt verksamma i Storbritannien och de använde ibland civil olydnad och våldsamma aktioner för att uppnå rösträtt för kvinnor. Rörelsen saknade motsvarighet i Sverige.

Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt var den största organisationen som stred för kvinnlig rösträtt i Sverige. Förgrundsgestalter var bland andra Signe Bergman, Lydia Wahlström och Elin Wägner.

C4:

Pressklipp med argument för och emot kvinnlig rösträtt, 1913. Det anförs tre argument för kvinnlig rösträtt och elva emot.

Exempel på argument för är kvinnans naturliga ömhet för de svaga, deras ökade roll på arbetsmarknaden och tanken om samma människovärde.

Exempel på argument mot är att kvinnor ska föda och fostra barn. Kvinnor beskrivs även som känslamma, impulsiva och benägna att följa med strömmen.

Fråga eleverna om dåtidens kvinnosyn lever kvar än idag. Be dem ge exempel.

PowerPoint-text: Vilket år fick alla svenska medborgare över 18 år rösträtt?

Låt eleverna gissa fritt och visa därefter årtalen nedan i turordning. Det rätta svaret är 1989.

1921: Kvinnor får rösta i riksdagsval.

1937: Fängelseinterner får rösta.

1945: Den som erhöll fattigunderstöd får rösta.

1989: Begreppet omyndigförklarad avskaffas. Detta innebar att även personer som till exempel hade psykisk sjukdom eller utvecklingsstörning fick rösta.

Avslutning

Du kan fundera på hur du vill avsluta övningen. Den här workshopen visar på vägen till allmän och lika rösträtt, men kan till exempel avslutas med en diskussion om hur kommande generationer för det demokratiska arvet för vidare och om det finns några hot mot demokratin idag.

Per Agius, arkivarie

Folkrörelsearkivet för Uppsala län

FOLKRÖRELSEARKIVET
FÖR UPPSALA LÄN

Nicklas Malmsjö, arkivarie

Uppsala stadsarkiv

Faktaruta: Om arkiv och arkivforskning

Hur vet vi det vi vet i dag om demokratins historia? Arkiven är en viktig källa.

Det finns olika sorters arkiv. I *statliga arkiv* finns till exempel dokument från riksdagen, myndigheter, länsstyrelser och domstolar. Enligt offentlighetsprincipen ska alla handlingar som tillhör offentliga institutioner vara tillgängliga och därför öppna för alla att läsa. Det kallas för att dessa är allmänna handlingar. Men allt är inte öppet för alla – det finns sekretessbestämmelser som skyddar exempelvis känsliga uppgifter som kan finnas i arkiven.

Enskilda arkiv är samlingar som bevarats av familjer, släkter, gårdar, organisationer, företag, stiftelser med flera, ofta donerade till större arkiv. Ett exempel är Folkrörelsearkivet för Uppsala län som har varit med och skapat den här workshopen. Även enskilda arkiv bevarar och tillgängliggör handlingar, och på det sättet kan vi ta del av mer material och information om vår gemensamma historia.

Arkiv besöks av många olika grupper. Forskare kommer till arkivet för att få svar på en fråga som den har ställt i sitt forskningsprojekt. Arkiven är noggrant strukturerade och forskarna använder sig av förteckningar för att hitta just det material de letar efter. Arkiv används av forskare inom olika forskningsområden, till exempel i historia, ekonomisk historia, etnologi, idéhistoria, konstvetenskap och statsvetenskap. De som arbetar med att sköta om arkiv kallas för arkivarier och på högskolor och universitet kan man studera arkivvetenskap.

Vem som helst får besöka ett arkiv och de flesta handlingar är öppna för alla att titta på. Till exempel kan journalister gå till arkivet för att få information och bilder till en artikel, och personer som släktforskar kan leta information om sin familj och släkt. Skolor kan boka tid och använda arkiven i undervisningen.

Bakgrund: Politiskt system för elitstyre

I den tvåkammarriksdag som hade införts 1865/66 bestämdes rösträtten och valbarheten av individens ekonomiska ställning. Borta var den gamla ståndsriksdagens indelning i adel, präster, borgare och bönder. Adeln hade då representerats av varje släkts överhuvud. Biskopar och andra av kyrkans män var självskrivna i prästeståndet. Nu skulle alla väljas. Ändå dominerades den nya riksdagen av samma grupper: adliga godsägare, ämbetsmän, företagare och självägande bönder. Krav på inkomst och förmögenhet uteslöt stora delar av befolkningen.

Reformens upphovsman, Louis De Geer, hade förklarat att syftet var att förhindra "ensidiga och förhastade beslut" samt trygga "bildningens och förmögenhetens talan". Rikedom ansågs bevisa personens kompetens. De mer förmögna kunde stå oberoende och inte styras av mäktiga personer och intressen i samhället.

I första kammaren (125 ledamöter 1867) samlades godsägare, höga ämbetsmän, finansmän och enstaka bönder. "Överhuset" valdes av landstingen via lokala val där den kommunala rösträtten omfattade närmare hälften av de vuxna männen, de som uppnått inkomstgränsen för kommunalskatt, (ca 500 kr). Den för sin tid relativt omfattande rösträtten uppvägdes dock med råge av att antalet röster varierade kraftigt utifrån inkomst och förmögenhet. Högsta antal röster var 5 000, från 1909 sänktes den till 40 röster. Som vi ser i röstlängden för kommunalval i Alsike förfogade friherre Karl Gustaf Cederström över 34 röster och statdrängen Johan Erik Jansson över tre.

Men varför graderad rösträtt? Kommunerna sågs som opolitiska organ där medborgarna gemensamt skötte skola, fattigvård och andra frågor. Bolag hade också röster i kommunerna vars princip liknade aktiebolagens. Den som ägde mest ansågs ha störst intresse i vad som gjordes. Att fattiga som inte ens betalade skatt skulle bestämma över kommunens utgifter (taget från de förmögna skatter) sågs som ett hot.

För att kunna väljas in i första kammaren krävdes än högre inkomst och förmögenhet. Att arbetet var obetalt innebar också en begränsning och bidrog till att bevara de övre klassernas övermakt. Bara 6 000 män var valbara till första kammaren under den nya riksdagens första tid. Även kvinnor kunde i princip rösta – det ytterst lilla fåtal som hade egna inkomster eller förmögenhet.

Valen till den mer folkliga andra kammaren (230 ledamöter 1867) var lika. Varje röstberättigad hade en röst. Men för att uppfylla kraven på politisk rösträtt krävdes en årlig inkomst på 800 kronor, eller ägande av fastighet värd 1 000 kronor, eller arrenderande av jordbruk taxerat till 6 000 kronor. Kommunalskatten skulle vara betald. Kvinnorna var också formellt utestängda

från valen. Knappt 22 procent av de vuxna männen beräknas ha haft rösträtt. Visserligen ökade inkomsterna med tiden och alltfler tog sig över rösträttstrecket, men efter 40 år var andelen vuxna män som formellt hade rösträtt inte mer än drygt 40 procent. Därifrån försvann 7-8 procent, ca 100 000 väljare, med obetalda kommunalskatter eller andra hinder. Andra kammaren kom att till hälften bestå av jordbrukare. Dessutom satt här städernas redaktörer, företagare och ämbetsmän samt ett antal godsägare.

Torbjörn Nilsson

Professor i historia, Södertörns högskola

Slutord

Lärarhandledningen har tillkommit genom ett samarbete mellan nätverket bakom satsningen Demokrati100.se, Vetenskap & Allmänhet, Folk rörelsearkivet för Uppsala län och Uppsala stadsarkiv. Den bygger på arkivarierna Per Agius och Nicklas Malmsjös workshop "Demokratisering" som de utvecklat och testat på över 500 gymnasieelever i Uppsala.

Urvalet av det autentiska källmaterialet har gjorts av Agius och Malmsjö och materialet har granskats i sin helhet av professor Torbjörn Nilsson vid Södertörns högskola. Titti Matsson vid Kungliga biblioteket har utformat layouten.

Syftet med workshopen är att genom historiska exempel på lokal nivå i Uppsala öka förståelsen för och kunskapen om hur kampen för allmän och lika rösträtt gick till i Sverige. Workshopen är byggd i enlighet med ett väl beprövat koncept där ett lokalt källmaterial, en väl utvecklad metodik och en betoning på känsla samspelar. Genom samarbetet mellan Vetenskap & Allmänhet och Demokrati100.se kan vi nu erbjuda en digital version som en klassrumsresurs för lärare i gymnasiet i första hand. Materialet kan även vara en ingång till samtal om hur forskning kring demokrati går till och hur arkiv används i forskning.

På webbplatsen Demokrati100.se finns dessutom möjlighet för dig som lärare att fördjupa dina kunskaper.

Karin Kvist Geverts

koordinator, Demokrati100.se
Kungliga biblioteket

Lena Söderström

projektledare, ForskarFredag
Vetenskap & Allmänhet

ForskarFredag

Vetenskapsfestivalen ForskarFredag arrangeras över hela Sverige den sista fredagen i september varje år sedan 2006. ForskarFredag visar upp aktuell forskning, hur forskning går till och forskningens betydelse för samhället. ForskarFredag samordnas nationellt av föreningen Vetenskap & Allmänhet. www.forskarfredag.se

Demokrati100

Demokrati100.se är en satsning på digitalisering av kulturarvsmaterial från arkiv, museer och bibliotek som berättar om tillkomsten av den allmänna och lika rösträtten för hundra år sedan. Jubileet firas under åren 2018–2021. www.demokrati100.se